

ПЕРСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ У ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Міжнародна ізоляція Росії, спричинена приходом до влади більшовиків, внутрішньоекономічна криза, що поглиблювалася громадянською війною й втратою позицій на світовому енергетичному ринку, змушували Кремль відновлювати частково заморожені революцією контакти з Персією. Окрім цього, сприяли активізації радянсько-перського діалогу спроби Англії остаточно витіснити російський капітал з Близького та Середнього Сходу, шляхом встановлення у Тегерані на початку 1921 р. маріонеткового уряду на чолі з Сейед Табатабаї.

Головне завдання, яке стояло перед урядом РСФРР, полягало не лише у збереженні вигідних показників товарообороту з Персією, але й гарантуванні недопущення до верхніх ешелонів влади в Тегерані англійських ставлеників. Ставка на підсилення позицій перської торгівельної еліти, зосередженої навколо сильної влади з центром у Тегерані була зроблена на протипагу політико-економічній стратегії Великобританії, що носила характер колоніальної експлуатації під прикриттям фінансових кредитів. Ось чому поруч з рішенням Політбюро підтримати військовий переворот Рези-хана, шляхом передачі 10 тисяч гвинтівок, почалася розробка нового радянсько-перського договору про дружбу [2, л. 237].

Одразу після встановлення військової диктатури Рези-хана Пехлеві, 26 лютого 1921 р. було підписано між РСФРР й Персією Договір про дружбу. За умовами договору ліквідовувалися усі борги та зобов'язання Ірану перед царською Росією, при незмінних умовах рибної та нафтової концесій. Відтак, радянські підприємці зберігали за собою право використовувати нафтові поклади Північного Ірану для власного збагачення та представництва на світовому енергетичному ринку [6, с. 158]. При цьому, шаху заборонялося передавати повернені йому території, концесії й майно у володіння будь-якій третій стороні, гарантуючи тим самим безпеку й недоторканість середньоазіатським й закавказьким радянським республікам [3, л. 7, 255]. Зокрема, необхідність захисту прикаспійських володінь Радянської Росії зумовила включення до тексту договору статті, що дозволяла Кремлю вводити війська на територію Персії [5, с. 117]. Як бачимо, договір, маючи

безстроковий характер, з одного боку юридично оформлював відмову радянського уряду від матеріальних цінностей й нерівноправних умов присутності імперської Росії у Персії, дозволяв останній мати власний флот в Каспійському морі, а з іншого, накреслював принципи радянсько-іранської співпраці з переліком необхідних для обох держав економічних й політичних заходів, що потребували реалізації у найкоротші строки [4, л. 128].

Договір, хоч і викликав неоднозначну реакцію у середовищі фінансової еліти Тегерана, яка була невдоволена відсутністю пунктів щодо вільного транзиту через російську територію товарів, що йшли з Персії до Європи, але засвідчив зростання на 66 % товарообороту між двома державами й створення потужної конкуренції на перському ринку єдиному монополісту – Англії [2, л. 198; 1, л. 92]. У свою чергу, британський уряд спробував закрити на собі всі фінансові потоки Тегерана, використовуючи для цього активи Англійського Банку, що розпочав процедуру поглинання переданого РСФРР Обліково-позикового банку. Однак, подібні зусилля Лондона не лише не увінчалися успіхом, але й сприяли залученню Москвою німецьких інвестицій в перську економіку, шляхом створення німецько-російського транзитного товариства, робота якого розпочалася з 1922 р.

Отже, починаючи з 1921 р. Персія знову перетворювалася на один з ключових майданчиків «великої гри» між Москвою та Лондоном, на кону якої стояли не лише контроль над стратегічно важливою Перською затокою, але й політична вага Радянської Росії у версальсько-вашингтонській системі міжнародних відносин.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. АВП РФ, ф. 94. Референтура по Ирану, оп. 4а, п. 105, д. 1. Переписка работников Посольства СССР в Тегеране, 1922 г., 270 л.
2. АВП РФ, ф. 94. Референтура по Ирану, оп. 5а, п. 105, д. 1. Отчеты работников Посольства СССР в Персии, 1922 г., 377 л.
3. АВП РФ, ф. 94. Референтура по Ирану, оп. 5а, п. 105, д. 5. Внешняя жизнь Персии за 1921–1922 гг., 415 л.
4. АВП РФ, ф. 94. Референтура по Ирану, оп. 8а, п. 107, д. 1. Внешняя жизнь Персии за 1924 г., 248 л.

5. Васильева О. А. Советско-иранский договор 1921 года / О. А. Васильева // Науч. ведомости Белгород. гос. ун-та. Сер.: Философия. Социология. Право. – 2014. – Т. 29, № 16 (187). – С. 113–118.
6. Рухани Ф. Нефтяная промышленность после национализации / Ф. Рухани. – Тегеран, 1998. – 794 с.